

*Бурка Н. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської мови і перекладу
факультету сходознавства**Київського національного лінгвістичного університету*

СИСТЕМА ЧИННИКІВ ТА МЕХАНІЗМИ ПОРОДЖЕННЯ СУГЕСТИВНОЇ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

Анотація. У статті в обсязі лінгвокогнітивних між-дисциплінарних наукових пошуків авторки обґрунтовано модель механізмів та системи чинників породження сугестивної мовної поведінки підлітка. В основу обґрунтування покладено ідею про те, що субкультурна мовна поведінка людини взагалі та мовленнєва поведінка підлітка зокрема виникають зазвичай у межах панівних або інших превалюючих мовних культур, всередині яких протягом певного часу відбувається неминучий саморозвиток його особистості. Підкреслено, що до панівних слід зараховувати, насамперед, державно-політичну, релігійну та етнічну культури. Проте показано, що в реальному житті на саморозвиток особистості кожної людини здатні справляти досить суттєвий вплив і стабільні/нестабільні культурні новоутворення, що зароджуються в колах вузькопрофесійного, сімейного, регіонального, митецького, дозвільного тощо оточення та тимчасово або назавжди превалюють в її свідомості. Наведеним у статті аналізом підтверджено, що термінологічний апарат, який існує нині в когнітивістиці, є достатнім для вичерпного опису результатів міждисциплінарних лінгвокогнітивних досліджень та придатним для транслювання здобутого лінгвістикою знання в дотичні до неї психологічні, соціологічні, педагогічні і фізіологічні науки. Авторкою розглядаються такі чотири системи взаємопов'язаних чинників: 1 – соціально-політична, 2 – ситуативно-комунікативна, 3 – психічно-генетична, 4 – фізіологічно-станова. За результатами обґрунтування сформовано модель впливу системи зазначених чинників на психічні механізми актуалізації сугестивної мовної поведінки підлітка, що зароджується в системі його духовного буття, яку диференційовано на три такі автономні сфери: екзистенціальну, ментальну та трансцендентну. Модель пропонується використовувати в міждисциплінарних лінгвокогнітивних дослідженнях мовної поведінки підлітків.

Ключові слова: лінгвокогнітивне дослідження, підліток, сугестія, мовна поведінка, модель, чинники та механізми.

Субкультурна мовна поведінка людини взагалі та мовленнєва поведінка підлітка зокрема виникають зазвичай на межах панівних або інших превалюючих мовних культур, всередині яких за певний час відбувається неминучий саморозвиток особистості будь-якого індивіда.

До панівних прийнято зараховувати насамперед державно-політичну, релігійну та етнічну культури. Заразом у реальному житті на саморозвиток особистості кожної людини здатні здійснювати досить суттєвий вплив і стабільні/нестабільні культурні новоутворення, що зароджуються в колах вузькопрофесійного, сімейного, регіонального, митецького,

дозвільного тощо оточення та тимчасово або назавжди превалюють в її свідомості.

Виходячи з академічного формулювання [1, с. 669], далі культурною в її широкому розумінні ми будемо вважати рівень розвитку типів і форм організації життя та комунікативної і предметної діяльності людей, а також створюваних ними мов та матеріальних і духовних цінностей.

До ознак культурної мови ми зараховуємо відповідність мови індивіда нормам конкретної мови та його вміння використовувати в різних умовах спілкування загальнозжитвані в суспільстві мовні засоби.

Важливо також розуміти, що вживані нами поняття культури і культурної мови є за своєю суттю науковими категоріями або абстракціями вищого рівня. Тому, навіть прагнучи до означених ідеалів, у реальному онтогенезі особистості будь-яка доросла людина, а тим паче підліток, об'єктивно мусить існувати кожен певний період свого життя у просторах тих чи тих субкультур.

З цим, на наш погляд, безпосередньо пов'язані і складнощі, що виникають у процесах міждисциплінарних досліджень закономірностей використання підлітком лінгвальних і позалінгвальних засобів у його сугестивному мовленні. Серед низки інших, породжуваних цими обставинами питань, в експериментальних міждисциплінарних лінгвокогнітивних дослідженнях особливої актуальності набуває проблема визначення механізмів та раціональної уніфікованої системи чинників, що впливають на специфіку актуалізації сугестивної мовної поведінки підлітка.

Метою статті є обґрунтування моделі механізмів і системи чинників породження сугестивної мовної поведінки підлітка, логічно та термінологічно придатних для транслювання здобутого лінгвістикою знання в суміжні психологічні, соціологічні, педагогічні й фізіологічні науки.

Характерною особливістю існування індивіда є те, що когнітивний саморозвиток його особистості відбувається під постійним впливом досить складної системи соціально-психологічних суперечностей. Головною найбільш загальною в зазначеній системі є суперечність, що виникає між вимогами офіційної культури соціуму та реальними потребами конкретної людини. При цьому, з огляду на те, що суперечності можуть виникати щонайменше між двома протилежними елементами такої системи, то саме їхню діалектичну взаємодію і варто вважати чинником породження сугестивної мовної поведінки підлітка. В обсязі опису результатів міждисциплінарного дослідження такі суперечності, як це показано у праці [2], достатньо позначати двома протилежностями, між якими вони виникають.

Автор особливо акцентує на тому, що зазвичай роль діалектичних протилежностей відіграють такі їхні суперечливі пари: «інстинкт – інстинкт», «інстинкт – емоція», «інстинкт – почуття», «інстинкт – самопочуття», «інстинкт – фізичний стан індивіда», «емоція – почуття», «емоція – самопочуття», «емоція – фізичний стан індивіда», «почуття – самопочуття», «почуття – фізичний стан індивіда» та «самопочуття – фізичний стан індивіда».

Для більш глибокого усвідомлення можливого виникнення практичної безкінечності альтернативних пар цього виду протилежностей варто зважати на те [3, с. 253–257], що, по-перше, у психіці людини здатні збуджуватися: значна кількість конкретних інстинктів, три емоційних стани та неосяжна множина пов'язаних із ними почуттів. По-друге, енергетичній природі людської психіки не є притаманним породження будь-якого почуття у його чистому вигляді, оскільки вона здатна породжувати провідне почуття лише в його енергетичному оточенні почуттями-сателітами. Те саме стосується й інстинктів. По-третє, ступінь напруження або гостроти суперечностей, які можуть виникати між елементами (протилежностями) описуваної багаторівневої ієрархічної системи, є також різним. Так, автори праці [2] поділяють когнітивні суперечності на горизонтальні (з помірним ступенем їхньої гостроти), вертикальні (з високим її ступенем) та діагональні (антагоністичні, з найвищим її ступенем). По-четверте, кінцевий вплив на конкретний результат мислення під час мовлення та мовну поведінку індивіда загалом завжди буде здійснюватися тим комплексом інстинктів і почуттів, сумарний енергетичний потенціал яких виявиться більш потужним.

Зрозуміло, що навіть за визначенням термінологічний опис результатів, спрямованих на вирішення низки міждисциплінарних проблем лінгвокогнітивних досліджень, не має бути простим. Проте, на наш погляд, це питання раціонально вирішене в сучасній фундаментальній праці [4], в обсязі якої обґрунтовано методологію такого опису й сформовано відповідний системно-понятійний апарат.

Проведений таким чином аналіз свідчить, що термінологічний апарат, який існує на теперішній час у когнітивістиці, є достатнім для вичерпного опису результатів міждисциплінарних лінгвокогнітивних досліджень та придатним для транслювання здобутого лінгвістикою знання в дотичні до неї психологічні, соціологічні, педагогічні й фізіологічні науки. Отже, ми набуваємо підстав зосередитись на вирішенні основного завдання мети започаткованого нами пошуку – обґрунтування моделі механізму та системи чинників породження сугестивної мовної поведінки підлітка.

У зв'язку з тим, що накопичене в останнє сторіччя наукове знання щодо механізмів породження і взаємодії політичних, соціальних і частково фізіологічних чинників, здатних впливати на мовну поведінку підлітка, достатньо повно інтегровано в сучасні підручники з психології, ми мусимо звернутися до них.

Результати розгляду відомих напрацювань психологічної науки (див. напр., [5]) свідчать про таке. Унаслідок соціальної природи людини розвиток психіки підлітка і у філогенічній, і в онтогенічній площинах відбувається за рахунок опанування ним накопиченим людством соціально-культурним досвідом. Розвиток особистості в онтогенезі визначається особливостями перебігу процесу формування структури нервової системи

підлітка та ефективністю його навчання. Більшість психологів вважають підлітковим період розвитку людини приблизно від 10–11 до 14–15 років та характеризують його як «критичний вік» або «перехідний період». При цьому вони підкреслюють, що всі перехідні періоди розвитку підлітків мають подібну симптоматику, а їхньому перебігу притаманні спільні закономірності. Окрему увагу психологи приділяють складнощам психічного й особистісного розвитку підлітків, які є пов'язаними зі статевим дозріванням: формуванням почуття дорослості – внутрішньої позиції чоловіка або жінки.

Що стосується відомої з психології множини конкретних чинників, які здатні здійснювати безпосередній вплив на особливості породження сугестивної мовної поведінки підлітка, то до них прийнято зараховувати: прихильність, тяжіння підлітків до спілкування, життєво важливі потреби, недовіру, позбавлення любові, емоційну ізоляцію, впевненість у собі, сумніви в собі, почуття сорому, почуття заздрості, допитливість, почуття обов'язку, почуття власної неповноцінності, плуатинну ролей, прагнення розібратися в собі самому, змішання форм статтеворольової поведінки, труднощі характеру, душевні розлади, почуття соціальної та психологічної компетентності, емоційне самопочуття, низьку оцінку вчителем, ставлення до нього однокласників, несправедливі образи й переслідування, озлобленість, байдужість, ставлення батьків до дитини, соціальні стреси поза сім'єю, занурення у власний фантазійний світ, підвищення потреби в увазі, відчуття своєї непотрібності в суспільстві, набуття навиків міжособистісного спілкування з однолітками своєї і протилежної статі, почуття дорослості, формування власної системи ціннісних установок і орієнтації, інтимно-особистісне спілкування з однолітками, захист своїх інтересів, протест дорослим законам життя тощо.

Викладена вище інформація й послугувала нам достатнім підґрунтям для створення шуканої моделі, вербально-графічний образ якої наведено на рис. 1.

Модель було сформовано на основі методологічної ідеї, згідно з якою вона має охоплювати чотири автономні системи чинників, що, впливаючи через когнітивні механізми на духовне буття підлітка, можуть визначати особливості його мовної поведінки. Для зручності наукового опису результатів лінгвокогнітивних досліджень у центрі моделі зображено запропоновану у джерелі [3, с. 205–213] систему сфер духовного буття підлітка. Зауважимо, що, на відміну від відомої [3, с. 269] узагальненої системної моделі взаємодії факторів, які визначають саморозвиток особистості індивіда, в нашому більш конкретному випадку в обсязі надсистеми розглядаються такі чотири системи взаємопов'язаних чинників: 1 – соціально-політичну, 2 – ситуативно-комунікативну, 3 – психічно-генетичну, 4 – фізіологічно-станову. При цьому роль навколишнього середовища, що оточує надсистему й обмінюється з нею інформацією, відіграє субкультурний простір мікро- та макросоціумів, в умовах яких відбувається комунікація.

Логіка опису результатів теоретичних або експериментальних лінгвокогнітивних досліджень, що проводяться з опорою на сформовану таким чином концептуальну модель, дає змогу здійснювати розгляд супервентного впливу зазначених на ній чинників мовної поведінки підлітка через психічні механізми актуалізації особливостей його сугестивного мовлення.

Оскільки загальновідомо, що багатofакторний супервентний вплив на специфіку комунікативної поведінки під-

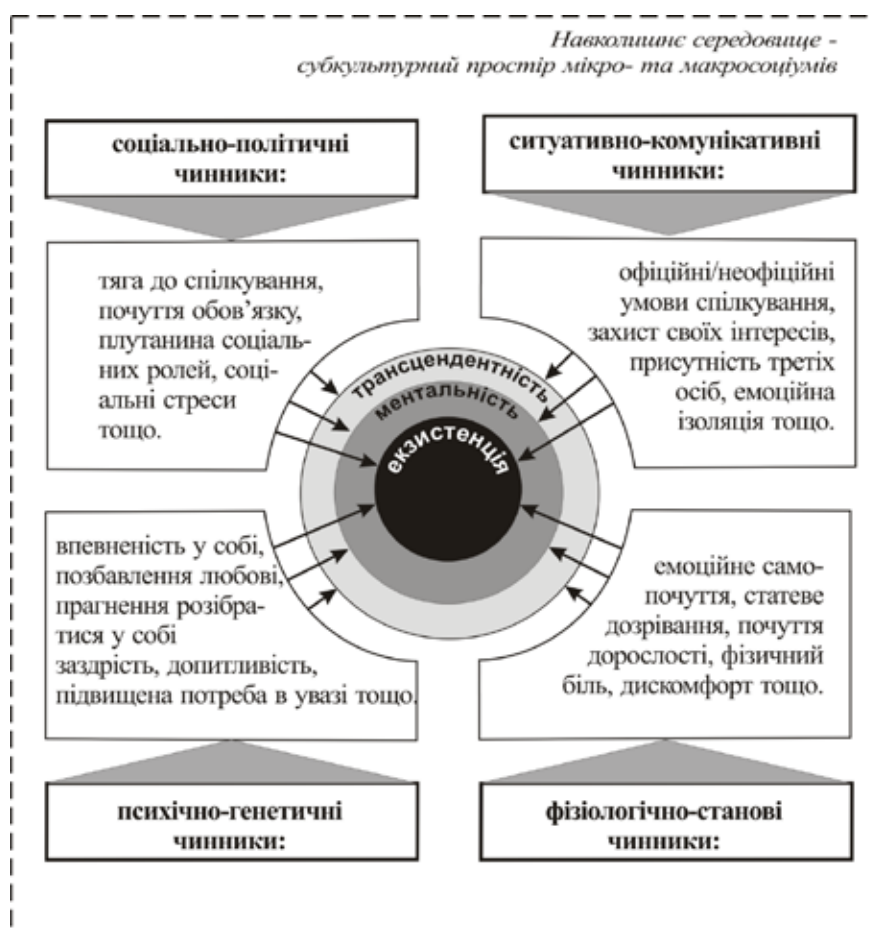

Рис. 1. Модель впливу системи чинників на психічні механізми актуалізації сугестивної мовної поведінки підлітка

літка здатні надавати три такі сфери його життєдіяльності, як духовна, соціальна та матеріальна, а наявний між ними зв'язок саме і сприяє виникненню певних мовних субкультур, ми вважаємо за потрібне висвітлити тепер дещо детальніше концептуальну сутність системи духовного буття підлітка, відповідно до джерела [3, с. 210, 217].

З рисунка видно, що систему духовного буття підлітка диференційовано на три такі автономні сфери: екзистенціальна, ментальна та трансцендентна. Когнітивні процеси, які відбуваються в екзистенціальній сфері, мають безпосереднє відношення до всього, що пов'язане з неповторністю внутрішнього людського буття та відчуттям індивідом належності до вишого, яке не може бути висловлене мовою понять. Екзистенціальне буття здійснює свій перебіг у сфері позасвідомого за рахунок емоційного мислення людини, придатного використовувати результати інстинктивно-емоційного досвіду та психофізіологічну енергію особистості.

У сфері ментального буття відбувається взаємодія глибинних рівнів колективного та індивідуального свідомого, що визначає образ думки і почуття людини, основу яких становлять позасвідомі мисленнєві настанови, а також на її навичках емоційної та поведінкової готовності до сприйняття і пізнання оточуючого світу. Ментальне буття, що розгортається у сфері підсвідомості індивіда, базується на емо-раціональному мисленні. Саме у цій сфері генетико-культурна інформація під впливом психофізіологічної енергії особистості бере активну

участь у бурхливому та конфліктному мисленні людини. Результати перебігу когнітивних процесів ментального буття особистості без зайвих ускладнень можуть бути відтворені в її мові, жестах і міміці.

Характерною особливістю функціонування сфери трансцендентного буття людини є те, що у його просторі породжуються акти, когнітивні процеси й інші продукти мислення про надкатегоріальну повноту буття та його окремі характеристики, які вважаються недоступними безпосередньому пізнанню, пізнаються лише умовивно, але можуть бути виражені мовою абстрактних понять. Трансцендентне буття, подібно до ментального, розгортається у підсвідомості людини на основі раціонального мислення, що є необтяженим етичними, естетичними та юридичними вимогами, які притаманні зазвичай логічному мисленню. Саме у сфері трансцендентного буття індивіда продукується соціокультурне знання і породжуються короткочасні імпульсні акти його креативного мислення як особистості. При цьому акти трансцендентного буття людини контролюються свідомістю лише у відношенні загальних правил їх перебігу.

Проте головну роль у духовному бутті людини відіграє свідомість, рівень розвитку і концептуальне насичення якої і визначають якісний бік її особистості. Провідними функціями свідомості є дозвіл або заборона мовної реалізації результатів когнітивного мислення й матеріалізації мисленнєвих дій, що продукуються на будь-якому рівні (тобто в будь-якій сфері) духовного буття індивіда.

Вважаємо за потрібне звернути окрему увагу на методологічні можливості поглибленого наукового опису когнітивних явищ, перебіг яких породжує специфіку актуалізації сугестивної мовної поведінки підлітка. Так, наприклад, обґрунтована нами модель у разі адекватної [6] постановки завдань дослідження дає змогу розглядати усі без винятку результати взаємодії чинників, що здійснюють вплив на породження мовної поведінки підлітка: починаючи від інстинктів, емоцій й до почуттів, з урахуванням вікових меж індивіда, умов спілкування та темпераментів комунікантів [7, с. 207–248], а отже, й якісно та кількісно описувати ці результати з лінгвоенергетичного погляду.

Насамкінець зазначимо, що методологічний потенціал сформованої в нашій праці вербально-графічної моделі дає змогу ефективно використовувати в обсязі багатьох подібних до неї міждисциплінарних лінгвокогнітивних пошуків добре вивірене практикою класичне та сучасне знання лінгвістики, психології, фізіології й соціології.

Література:

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 4-е. Москва : Сов. энциклопедия, 1987. 1600 с.
2. Клименюк А.В., Калита А.А. Синергетические особенности саморазвития противоречий в когниции. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. Vol. VIII (67), Issue: 225. P. 35–39.
3. Клименюк А.В. Знание, познание, когниция : монография. Тернополь : Підручники і посібники, 2010. 304 с.
4. Клименюк А.В. Инстинкты, эмоции и чувства: междисциплинарная лингво-психологическая мегаклассификация. *Актуальні питання іноземної філології*. 2020. № 12. С. 109–125.
5. Практическая психология образования : учебное пособие / под ред. Дубровиной И.В. Москва, 2000. 526 с.
6. Калита А.А., Клименюк А.В. Методология моделирования когнитивных процессов речемышления и мышледействия человека. *Studia philologica*. 2019. Вып. 12. С. 13–29. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.12.2>
7. Калита А.А. Энергетика речи : монография. Київ : Кафедра, 2016. 292 с.

Burka N. System of factors and mechanisms generating the teenager's subliminal language behavior

Summary. In the article from the standpoint of lingual-cognitive interdisciplinary scientific research, the author substantiates the model of mechanisms and the system of factors that generate the teenager's subliminal language behavior. The substantiation is based on the idea that subcultural language behavior of a person in general and speech behavior of a teenager in particular usually arise within the dominant or other prevailing language cultures, within which for a certain period of time there takes place an inevitable self-development of his/her personality. It is emphasized that the dominant language cultures should include primarily political, religious and ethnic cultures. However, it is shown that in real life situations each person's self-development is also significantly influenced by stable and unstable cultural innovations arisen in a narrow professional, family, regional, artistic, leisure, etc. environments that become prevailing either temporarily or permanently in his/her consciousness. The analysis presented in the article confirms that the terminological apparatus currently existing in cognitive science is sufficient to perform a comprehensive description of an interdisciplinary linguistic and cognitive research results as well as is suitable for transmitting the knowledge acquired by linguistics into related psychological, sociological, pedagogical and physiological sciences. In the paper the author considers the four systems of interrelated factors that influence the teenager's behaviour, namely: 1 – social and political, 2 – situational and communicative, 3 – mental and genetic, and 4 – physiological. On the basis of the results substantiation, the author has formed a model representing the influence of the system of these factors on the mental mechanisms actualizing the adolescent's subliminal language behavior that originates in the system of his/her psyche, which, in its turn, is differentiated into three autonomous spheres: existential, mental, and transcendental. The offered model can be used in interdisciplinary linguistic and cognitive research of adolescent language behavior.

Key words: linguistic and cognitive research, teenager, subliminal effect, language behavior, model, factors and mechanisms.